

ЭТЫКА

АБ ВЫВУЧЭННІ КАНСТЫТУЦЫІ СССР У ПРАЦЭСЕ ВЫКЛАДАННЯ ЭТЫКІ

А. ЦЕРНАВОЙ,

загадчык лабараторыі «Этыка ў школе» пры кафедры філасофіі Мінскага педінстытута імя А. М. Горкага, доктар філасофскіх навук, прафесар

Новая Канстытуцыя — выдатны палітычны дакумент нашага часу. Гэта канстытуцыя развітога сацыялізму, канстытуцыя будучага камунізму. Прыняцце яе стала гістарычнай падзеяй не толькі для нашай краіны, але і падзеяй велізарнага міжнароднага значэння.

Канстытуцыя — закон для ўсіх. Яна стане стрыжнем Зводу законаў Савецкай дзяржавы, які пачалі складаць па рашэнню XXV з'езда КПСС. У той жа час у ёй заканадаўча зафіксаваны многія маральныя патрабаванні, што прад'яўляюцца да паводзін чалавека. Таму новую Канстытуцыю трэба разглядаць як грунтоўную праграму прававога і маральнага выхавання моладзі на сучасным этапе развіцця нашага грамадства. Яе павінны пакласці ў аснову сваёй работы настаўнікі этыкі і асноў Савецкай дзяржавы і права. Пры вывучэнні Асноўнага Закона неабходна ўлічваць праблематыку і спецыфіку абодвух прадметаў, асаблівасці маралі і права як грамадскіх з'яў. Гэта дазволіць пазбегнуць простага пераказу на ўроках адных і тых жа канстытуцыйных палажэнняў. Важна раскрыць іх глыбокі прававы і маральны сэнс у святле адпаведных навук.

Пачатковы курс этыкі, дае вывучаюцца асновы камуністычнай маралі і савецкага этыкету, адкрывае шырокія магчымасці для раскрыцця маральнага зместу палажэнняў новай Канстытуцыі, для этычнага абгрунтавання справядлівасці яе патрабаванняў, якія прад'яўляюцца да маральнага аблічча і паводзін людзей у нашым грамадстве. У гэтых патрабаваннях знаходзіць сваё нагляднае адлюстраванне працэс збліжэння нормаў камуністычнай маралі і савецкага права, у аднолькавай ступені нацэленых на сцвярджанне камуністычных асноў у нашым жыцці і паводзінах. Прасачыць такую ўзаемасувязь можна ва ўсіх без выключэння тэмах праграмы курса этыкі.

З прынцыпова важнымі палажэннямі Канстытуцыі пры вывучэнні ўводзін (тэма 1 і 2) і раздзела I «Камуністычная мараль — вышэйшы этап у маральным развіцці чалавецтва» (тэмы 3—6) настаўнік зможа пазнаёміцца ў артыкуле А. Цернавога «Асноўны Закон у курсе этыкі» («Настаўніцкая газета», 30 лістапада 1977 года).

Пры вывучэнні тэм раздзела II «Прынцыпы камуністычнай маралі» выкарыстанне адпаведных палажэнняў Канстытуцыі дазваляе паглыбіць этычны аналіз разглядаемых пытанняў у святле закона, права.

У тэме 7 «Адданасць справе камунізму — вышэйшы прынцып камуністычнай маралі» асабліва важна давесці да свядомасці вучняў думку аб тым, што галоўная гарантыя ажыццяўлення іх планаў

і мэт — гэта магутнасць і росквіт Радзімы. Кожны грамадзянін павінен адчуваць адказнасць за яе лёс, добрасумленна выконваць свой грамадзянскі абавязак перад грамадствам, перад народам. У Канстытуцыі падкрэслена, што абавязкам грамадзяніна з'яўляецца добрасумленная праца. Да гэтага можна яшчэ дадаць — добрая вучоба, бо вучоба таксама настойлівая праца. Найпершы абавязак вучняў — падрыхтаваць сябе належным чынам да працы і грамадскай дзейнасці ў імя ажыццяўлення камуністычных ідэалаў.

Адданасць грамадзяніна справе камунізму выказваецца таксама ў яго гатоўнасці абараняць Радзіму. Упершыню ўведзен у Канстытуцыю спецыяльны раздзел 5. У ім гаворыцца, што абарона Айчыны ёсць важнейшая функцыя нашай дзяржавы, справа ўсяго савецкага народа. У артыкуле 62 падкрэсліваецца, што абарона сацыялістычнай Айчыны ёсць свяшчэнны абавязак кожнага савецкага грамадзяніна, а здрада Радзіме — найцяжэйшае злачынства перад народам.

Упершыню набываюць характар канстытуцыйных патрабаванняў абавязкі ахоўваць інтарэсы Савецкай дзяржавы, садзейнічаць умацаванню яе магутнасці і аўтарытэту, якія зафіксаваны ў тым жа артыкуле 62. Паслядоўнае іх выкананне таксама адлюстроўвае адданасць справе камунізму. Трэба падмацаваць гэтыя канстытуцыйныя палажэнні пераканаўчымі прыкладамі з жыцця, што дазволіць вучням уявіць усю глыбіню такога высакароднага і ўзнёслага пачуцця, якім з'яўляецца пачуццё адданасці ідэалам камунізму.

Рад палажэнняў Канстытуцыі мае непасрэднае дачыненне да пытанняў, якія разглядаюцца ў тэме 8 «Савецкі патрыятызм і сацыялістычны інтэрнацыяналізм». Ужо ва ўступе да яе адзначаецца, што наша развітое сацыялістычнае грамадства — гэта грамадства патрыётаў і інтэрнацыяналістаў, грамадства, у якім на аснове збліжэння ўсіх класаў і сацыяльных слаёў, юрыдычнай і фактычнай роўнасці ўсіх нацый і народнасцей, іх брацкага супрацоўніцтва ўзнікла гістарычна новая сацыяльная і інтэрнацыянальная супольнасць людзей — савецкі народ. Тут жа падкрэсліваецца, што ён прымае сваю Канстытуцыю, «улічваючы міжнароднае становішча СССР як састаўной часткі сусветнай сістэмы сацыялізму і ўсведамляючы сваю інтэрнацыянальную адказнасць».

Пералічаныя зыходныя палажэнні канкрэтызуюцца ў артыкулах 30, 34, 36, 37, 38, 64, 69. Тут важна засяродзіць увагу на ўпершыню ўключаным у Канстытуцыю палажэнні аб тым, што Савецкі Саюз — састаўная частка сусветнай сістэмы сацыялізму, сацыялістычнай садружнасці; ён развівае і ўмацоўвае дружбу, супрацоўніцтва і таварыскую ўзаемадапамогу з краінамі сацыялізму на аснове прынцыпу сацыялістычнага інтэрнацыяналізму (артыкул 30). Таму інтэрнацыянальны абавязак грамадзяніна СССР — садзейнічаць развіццю дружбы і супрацоўніцтва з народамі іншых краін, падтрымліваць і ўмацоўваць усеагульны мір. Неабходна таксама паважаць нацыянальную годнасць іншых грамадзян, умацоўваць дружбу нацый і народнасцей Савецкай шматнацыянальнай дзяржавы. У многіх артыкулах гаворыцца аб роўных правах грамадзян СССР незалежна ад іх нацыянальнай і расавай прыналежнасці, аб гарантыях гэтых правоў (аж да пакарання вінаватых у іх парушэнні па Закону), аб прадастаўленні права на прытулак інашаземцам, якія праследуюцца за рэвалюцыйную і прагрэсіўную дзейнасць. Знаёмячыся з гэтымі палажэннямі, вучні прыходзяць да вываду: інтэрнацыяналізм, які ўвайшоў у наша жыццё разам з перамогай Кастрычніка, стаў неад'емнай рысай сацыялістычнага ладу жыцця і характару савецкага чалавека.

Трэба сказаць на ўроку аб такім ганаровым патрыятычным абавязку савецкіх грамадзян, якім з'яўляецца воінская служба ў радах Узброеных Сіл СССР (артыкул 63).

У заключэнне можна параіць вучням адказаць на пытанне: чаму ў артыкуле 36 у ліку гарантый, якія забяспечваюць роўныя правы савецкім грамадзянам розных нацыянальнасцей і рас, названа і выхаванне грамадзян у духу савецкага патрыятызму і сацыялістычнага інтэрнацыяналізму? Гэта дазволіць ім самастойна зрабіць важныя вывады па вывучаемай тэме, зразумець тое велізарнае значэнне, якое надаюць партыя і дзяржава патрыятычнаму і інтэрнацыянальнаму выхаванню грамадзян.

У тэме 9 «Камуністычныя адносіны да працы, грамадскага здабытку і прыроды» неабходна абавязкова на многія важнейшыя палажэнні Канстытуцыі, якія маюць дачыненне да вывучаемага пытання. Адны з іх адносяцца да характарыстыкі працы ў нашым грамадстве (артыкулы 14, 17, 40, 60), другія закранаюць пытанні адносін да грамадскага здабытку (артыкулы 10—13, 61, 68), а таксама да прыроды (артыкулы 18 і 67). Усе яны вельмі важныя для раскрыцця асноўных пытанняў тэмы. Належыць звярнуць увагу вучняў на наступныя моманты.

Раней гаварылася аб праве на працу, але зараз гэтае палажэнне дапаўняецца правам на выбар прафесіі, роду заняткаў і работы ў адпаведнасці з прызначэннем, здольнасцямі, прафесіянальнай падрыхтоўкай і адукацыяй грамадзяніна, а таксама — што не менш важна — з улікам грамадскіх патрэбнасцей (артыкул 40).

Упершыню набываюць характар канстытуцыйнага патрабавання і абавязкі змагацца з марнатраўствам і крадзяжамі дзяржаўнай і грамадскай маёмасці, беражліва адносіцца да народнага добра, берачы прыроду і ахоўваць яе багаці, клапаціцца аб захаванні гістарычных помнікаў і іншых культурных каштоўнасцей. У Канстытуцыі даецца падрабязная характарыстыка грамадскай і асабістай уласнасці, выключаецца сама магчымасць іх выкарыстання ў мэтах нажывы, таксама як і эксплуатацыя чужой працы. У артыкуле 13 спецыяльна падкрэсліваецца, што аснову асабістай уласнасці грамадзян СССР складаюць працоўныя даходы.

Крыніцай росту грамадскага багацця, дабрабыту народа і кожнага савецкага чалавека з'яўляецца свабодная ад эксплуатацыі праца савецкіх людзей. Спалучэнне матэрыяльных і маральных стымуляў заахочваюць наватарства, творчыя адносіны да работы, садзейнічаюць ператварэнню працы ў першую жыццёвую патрэбнасць кожнага савецкага чалавека. Таму абавязак і справа гонару кожнага здольнага да працы грамадзяніна СССР — добрасумленна праца ў выбранай ім галіне грамадска карыснай дзейнасці, захаванне працоўнай дысцыпліны. Ухіленне ад грамадска карыснай працы не сумяшчальна з прынцыпамі сацыялістычнага грамадства. Дармаедства супярэчыць самой сутнасці нашага сацыялістычнага ладу жыцця.

У тэме 10 «Сацыялістычны калектывізм» неабходна звярнуць асаблівую ўвагу на разбор важных палажэнняў, якія ўтрымліваюцца ва ўступе і артыкулах 8 і 20.

Ва ўступе гаворыцца, што развітое сацыялістычнае грамадства — гэта грамадства, законам жыцця якога з'яўляюцца клопаты ўсіх аб шчасці кожнага і клопаты кожнага аб шчасці ўсіх. Невыпадкова менавіта такая характэрная рыса нашага ладу жыцця, зафіксаваная ў Канстытуцыі, аламысна скажаецца імперыялістычнай прапагандай. На Захадзе можна пачуць разважанні пра тое, што выкладзеныя

ў Савецкай Канстытуцыі асабістыя правы і свабоды самі па сабе дастаткова шырокія, але яны, маўляў, зводзяцца на нішто тым, што іх прымяненне і выкарыстанне пастаўлена ў залежнасць ад інтарэсаў дзяржавы і грамадства. Для савецкіх людзей у такой залежнасці няма ніякай супярэчнасці, бо само наша жыццё пацвярджае велізарную жыццёвую маральную сілу калектывісцкага прынцыпу «чалавек — грамадству, грамадства — чалавеку». Вызваляючы чалавека ад усіх формаў сацыяльнага і нацыянальнага прыгнёту, сацыялізм стварае цалкам новыя адносіны паміж асобай і грамадствам, дзяржавай і асобай, непарыўна звязваючы ў адзінае цэлае асабістыя, грамадскія і дзяржаўныя інтарэсы. Гэта ўзаемасувязь яшчэ глыбей і паўней раскрываецца на этапе сталага сацыялізму.

Сур'ёзную ўвагу патрэбна ўдзяліць і раскрыццю зместу камуністычнага ідэалу «Свабоднае развіццё кожнага ёсць умова свабоднага развіцця ўсіх» (артыкул 20). Гэтыя вядомыя словы «Камуністычнага маніфесту», як падкрэсліў у сваім дакладзе на майскім (1977 г.) Пленуме ЦК КПСС таварыш Л. І. Врэжнеў, сталі фактычна карэнным прынцыпам нашай дзяржавы. Зыходзячы з яго, мы ставім сваёй мэтай расшырэнне рэальных магчымасцей для прымянення грамадзянамі сваіх творчых сіл, здольнасцей і талентаў, для ўсебаковага развіцця асобы. Важна паказаць вядучую ролю калектыву ў фарміраванні ўсебакова развітай асобы. Падкрэсліваючы менавіта гэты бок справы, К. Маркс і Ф. Энгельс пісалі ў «Нямецкай ідэалогіі»: «Толькі ў калектыве індывід атрымлівае сродкі, якія даюць яму магчымасць для ўсебаковага развіцця сваіх задаткаў, і, такім чынам, толькі ў калектыве магчыма асабістая свабода». Невыпадкова ў артыкуле 8 гаворыцца аб вядучай ролі калектыву ў выхаванні сваіх членаў у духу камуністычнай маральнасці.

Трэба падвергнуць крытыцы буржуазныя выдумкі пра «роўныя магчымасці» для свабоднага развіцця ўсіх ва ўмовах капіталізму. Сама яго антаганістычная прырода выключае «роўныя клопаты» буржуазнай дзяржавы «ўсеагульнага дастатку» аб свабодным развіцці багатых і бедных. Сведчанне таму — адсутнасць гарантванага права на адукацыю нават у развітых капіталістычных краінах, дзе мільёны юнакоў і дзяўчат не могуць атрымаць агульнай сярэдняй адукацыі, не гаворачы ўжо аб вышэйшай.

У тэме 11 «Сацыялістычны гуманізм» настаўнік павінен раскрыць гуманістычныя асновы савецкага ладу жыцця, каб паказаць перавагу сацыялістычнага гуманізму над буржуазным. Супастаўленне новай Савецкай Канстытуцыі з канстытуцыямі буржуазных дзяржаў дазваляе зрабіць гэта больш канкрэтна і пераканаўча. Невыпадкова на Захадзе «крытыкі» нашай Канстытуцыі хацелі б утаіць ад працоўных менавіта той факт, што з прыняццем яе значна расшыраюцца не толькі правы чалавека працы, але і становяцца больш важкімі матэрыяльныя гарантыі іх ажыццяўлення. Так, калі ў Канстытуцыі 1936 года гаварылася аб праве на матэрыяльнае забеспячэнне ў выпадку хваробы і страты працаздольнасці, то цяпер пытанне ставіцца шырэй: савецкім людзям гарантуецца права на ахову здароўя, роўна як і права на матэрыяльнае забеспячэнне ў старасці (артыкулы 42 і 43).

Буржуазныя канстытуцыі нічога не гавораць пра гэтыя правы, а калі і абвешчаюць іх, то сарамліва ўхіляюцца ад пытання аб іх гарантыях. На самай справе, аб якім гуманізме, аб якіх правах можа ісці размова, калі ў выпадку хваробы і ў старасці чалавек становіцца «лішнім» у грамадстве?

Перавага сацыялістычнага гуманізму над буржуазным у тым і выяўляецца, што яна абавіраецца на матэрыяльныя гаранты правоў чалавека. Перавага да чалавека, да яго законных інтарэсаў, правоў і свабод узводзіцца ў Канстытуцыі ў прынцып адносін паміж людзьмі ў нашым грамадстве і лічыцца абавязкам усіх дзяржаўных органаў, арганізацый і службовых асоб (артыкулы 57 і 65).

Пры разгледжанні тэмы 12 «Таварыства, дружба і каханне» выкарыстоўваюцца артыкулы 34, 35, 53, 66 Канстытуцыі, у якіх выкладаюцца асноўныя палажэнні, рэгулюючыя шлюбна-сямейныя адносіны ў нашым грамадстве: раўнапраўе мужчыны і жанчыны ва ўсіх галінах жыцця, сутнасць шлюбу, які заключаецца па добраахвотнай згодзе жанчыны і мужчыны, абавязак бацькоў клапаціцца аб выхаванні дзяцей і рыхтаваць іх да грамадска карыснай працы, расціць дастойнымі членамі сацыялістычнага грамадства. У сваю чаргу, дзеці абавязаны клапаціцца аб бацьках і аказваць ім дапамогу. Важныя таксама палажэнні артыкула 56, дзе гаворыцца, што асабістае жыццё грамадзян ахоўваецца Законам. Настаўніку гэтыя палажэнні дазваляюць растлумачыць прававыя і маральныя асновы шлюбна-сямейных адносін у нашым грамадстве.

Пры вывучэнні тэм раздзела III «Асноўныя паняцці маральнай свядомасці савецкага чалавека» адкрываюцца шырокія магчымасці для паглыбленага тэарэтычнага асэнсавання як этычных катэгорый, так і канстытуцыйных палажэнняў, што несумненна ўзмацніць выхаваўчую накіраванасць урокаў.

Разглядаючы пытанні тэмы 13 «Дабро і справядлівасць», можна арганізаваць самастойную работу з тэкстам Канстытуцыі (у прыватнасці, з главамі II, VII), прапанаваўшы вучням самім вызначыць, якія дзеянні кваліфікуюцца як дабро, а якія — як зло. Аналіз артыкулаў падводзіць вучняў да вываду: дабро — усё тое, што дазваляецца, заахочваецца Канстытуцыяй, зло — тое, што яна забараняе, а таксама невыкананне прадпісаных ёю абавязкаў або іх парушэнне. Важна зрабіць наступны вывад: Канстытуцыя ў прынцыпе зыходзіць са сцвярджэння добра і стрымлівання зла, аб чым сведчыць запісанае ў артыкуле 39 палажэнне аб недапушчальнасці выкарыстання грамадзянамі сваіх правоў і свабод у шкоду інтарэсам грамадства і дзяржавы, правам іншых грамадзян. Гэта вынікае з самой сутнасці нашага грамадства, законам жыцця якога, адзначаецца ва ўступе Канстытуцыі, з'яўляюцца клопаты аб дабрабыце людзей.

Раскрываючы паняцце справядлівасці, метагодна звярнуць увагу вучняў на канстытуцыйныя палажэнні артыкулаў 14, 23, 34—36, 40. На іх аснове ўзнікае дакладнае ўяўленне аб тым, што такое справядлівасць. Гэта свабодная ад эксплуатацыі праца, права на працу — атрыманне гарантаванай работы з аплатай працы ў адпаведнасці з яе колькасцю і якасцю, з прынцыпам сацыялізму «Ад кожнага — па здольнасцях, кожнаму — па працы». Прычым аплата працы ні ў якім разе не можа быць ніжэй устаноўленага дзяржавай мінімальнага размеру. У росце і справядлівым размеркаванні грамадскіх фондаў спажывання відаць парастак камунізму, пачатак пераходу да яго вышэйшага прынцыпу размеркавання даброт «Ад кожнага — па здольнасцях, кожнаму — па патрэбнасцях». Такім чынам, толькі грамадска карысная праца і яе вынікі вызначаюць становішча чалавека ў нашай краіне. Нарэшце, справядлівасць — агульны прынцып раўнапраўя савецкіх грамадзян. Такія межы справядлівасці выключаюць непаважлівыя адносіны да чалавека працы, ушчамленне яго правоў і свабод, парушэнне Канстытуцыі і праўленне несправядлівасці.

У тэме 14 «Абавязак» настаўнік раскрывае само паняцце, якое шырока прадстаўлена ў многіх артыкулах Канстытуцыі. Абапіраючыся на іх, ён можа пералічыць розныя віды абавязкаў: патрыятычны, інтэрнацыянальны, воінскі, бацькоўскі. Тут дарэчы спыніцца на грамадзянскім абавязку, падвесці вучняў да вываду пра тое, што займаць грамадзянскую пазіцыю — значыць займаць актыўную жыццёвую пазіцыю, свядома адносіцца да грамадскіх спраў, не дапускаючы разыходжання паміж словам і справай. Нельга не сказаць і аб тым, што разрыў паміж словам і справай наносіць шкоду маральнаму выхаванню, выхаванню пачуцця глыбокай грамадзянскай адказнасці асобы. Карысна разабраць канкрэтныя прыклады з жыцця і даць ім прынцыповую ацэнку ў святле нашай маралі і новай Канстытуцыі.

У тэме 15 «Сумленне» мэтагодна ўзняць пытанне аб грамадзянскай сумленнасці, раскрыць яе змест, растлумачыць, у чым яна праяўляецца. Разгледжанне гэтага пытання з выкарыстаннем канкрэтных прыкладаў і фактаў дазволіць суаднесці такія цесна звязаныя паміж сабой паняцці, «як грамадзянскі абавязак» і «грамадзянскае сумленне». У абодвух выпадках размова ідзе пра свядомы адносіны савецкіх людзей да выканання сваіх абавязкаў, пра нецярпімасць да любых парушэнняў грамадскіх і дзяржаўных інтарэсаў. Больш таго, іх абавязак — змагацца з такімі парушэннямі. Напрыклад, змагацца з крадзяжамі і марнатраўствам дзяржаўнай і грамадскай маёмасці, як таго патрабуе артыкул 61.

Пры вывучэнні пытанняў тэмы 16 «Годнасць і гонар» выкарыстоўваюцца артыкулы 14, 57, 59, 60, 64. Палажэнні, якія датычаць тэмы, у іх сфармуліраваны так: грамадска карысная праца і яе вынікі вызначаюць становішча чалавека ў нашым грамадстве, а г. зн. яго годнасць і гонар як асобы; абавязак і справа гонару кожнага здольнага да працы грамадзяніна СССР — добрасумленная праца ў выбранай ім галіне грамадска карыснай дзейнасці; грамадзяне СССР маюць права на судовую абарону ад замаху на іх гонар і годнасць; абавязак кожнага грамадзяніна СССР — паважаць нацыянальную годнасць іншых грамадзян; грамадзянін СССР абавязан з гонарам несці сваё высокае званне. У сувязі з расшырэннем выбарчых правоў моладзі карысна разгледзець і абмеркаваць на ўроку пытанне аб годнасці і гонары дэпутата, выкарыстоўваючы спецыяльна ўключаны ў новую Канстытуцыю раздзел 14 пра народнага дэпутата. Пытанні тэмы можна замацаваць на левінскім уроку «Я — грамадзянін Савецкага Саюза», які праводзіць камсамольскія арганізацыі.

У тэме 17 «Шчасце і сэнс жыцця» высвятляецца пытанне: камуністычны ідэал і барацьба за яго — вышэйшае выражэнне шчасця савецкага чалавека. На ўроку настаўнік расказвае, што сэнс жыцця і шчасця савецкага грамадзяніна вызначаецца барацьбой за ажыццяўленне вышэйшай мэты і галоўных задач нашай дзяржавы, якія запісаны ў Канстытуцыі і адлюстроўваюць інтарэсы народа. Добра падкрэсліць, што ад паспяховага выканання дзяржавай задач камуністычнага будаўніцтва, росту яе магутнасці і сілы залежыць і расшырэнне тых магчымасцей, якія матэрыяльна забяспечваюць нашы правы і свабоды. Яны складаюць важнейшыя ўмовы асабістага шчасця кожнага савецкага чалавека. Вялікае шчасце быць грамадзянінам СССР, жыць у Краіне Саветаў, якая першая пракладвае шлях у камуністычнае заўтра, — такі галоўны вывад урока.

На занятках па савецкаму этыкету акцэнтуюцца увага вучняў на артыкулах 57, 59 і 65, дзе выказаны важнейшыя патрабаванні да культуры паводзін, заснаваных на паважлівых, сапраўды таварыскіх

і сяброўскіх адносінах паміж людзьмі нашага грамадства. У артыкуле 59 падкрэсліваецца, што грамадзянін СССР абавязан паважаць правілы сацыялістычнага супольнага жыцця, а ў артыкуле 65 гаворыцца пра яго абавязкі паважаць правы і законныя інтарэсы іншых асоб, быць непрымірым да антыграмадскіх учынкаў, усямерна садзейнічаць ахове грамадскага парадку. Згодна з артыкулам 57, павага асобы, ахова правоў і свабод савецкага чалавека становяцца абавязкам усіх дзяржаўных органаў, грамадскіх арганізацый і службовых асоб. Пры гэтым указваецца, што грамадзяне СССР маюць права на судовую абарону ад замахаў на гонар і годнасць, жыццё і здароўе, асабістую свабоду і маёмасць. Значэнне дадзеных канстытуцыйных палажэнняў заключаецца ў тым, што яны ўзмацняюць гарантыю захавання правіл сацыялістычнага супольнага жыцця і культуры паводзін і прадугледжваюць у выпадку неабходнасці ўжыванне мер прымусовага ўздзеяння да тых, хто парушае грамадскі парадак, дапускае антыграмадскія ўчынкі. Без гэтых мер немагчыма абыйсціся ў тых выпадках, калі такія ўчынкі пераходзяць у адкрытыя хуліганскія дзеянні, якія парушаюць грамадскі парадак. Таму зусім нецярпімы любы адхіленні ад агульнапрынятых правіл парадку ў нашым грамадстве. Няўхільнае іх выкананне — гарантыя высокай культуры паводзін, што адпавядае і нормам кодэкса нашай маралі і патрабаванням Асноўнага Закона Савецкай дзяржавы, якім з'яўляецца новая Канстытуцыя СССР.

На ўроку па заключнай тэме 26 «Маладым — будаваць камунізм» настаўнік зробіць абагульняючыя вывады аб супрацьлегласці двух светаў — капіталізму і сацыялізму. Ён падкрэсліць супрацьлегласць двух ладаў жыцця, двух маралей, а таксама двух асноўных канстытуцыйных законаў. Савецкая Канстытуцыя зыходзіць з карэнных інтарэсаў народа, інтарэсаў будаўніцтва камунізму, г. зн. сцвярджанні яго асноў ва ўсім нашым жыцці, свядомасці і паводзінах. Таму яна з'яўляецца зброяй для барацьбы за пабудову камуністычнага грамадства, супраць сіл і традыцый мінулага, якія накуль яшчэ перашкаджаюць нашаму жыццю.

Невымерная роля савецкай моладзі ў будаўніцтве новага грамадства. Сведчанне таму — наш слаўны 60-гадовы вопыт. І зараз яна ідзе ў першых радах будаўнікоў новага свету. Добра сказаў пра моладзь Л. І. Брэжнеў у сваім дакладзе, прысвечаным 60-й гадавіне Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі: «На вялікіх будоўлях нашага часу з асаблівай сілай праявіліся стойкасць, стваральны парывы, ідэйная загартоўка савецкай моладзі. Працягваючы слаўныя традыцыі сваіх дзядоў і бацькоў, камсамольцы, дзяўчаты і юнакі ідуць у першых радах будаўнікоў камунізму, мужнеюць у працы, вучацца весці гаспадарку, кіраваць справамі грамадства і дзяржавы. У іх руках — будучыня краіны. І мы ўпэўнены — гэта надзейныя рукі».

Вывучэнне праграмага матэрыялу па этыцы завяршаецца выніковымі заняткамі па ўсяму пройдзенаму матэрыялу. Праводзячы іх, належыць арганічна ўвязаць абмеркаванне этычных праблем з адпаведнымі канстытуцыйнымі палажэннямі, з якімі васьмікласнікі азнаёміліся ў працэсе вывучэння этыкі, а таксама асноў Савецкай дзяржавы і права. Улічыўшы цесную ўзаемасувязь абодвух прадметаў, можна правесці сумесныя заняткі, што будзе спрыяць больш поўнаму засваенню вучнямі агульных пытанняў этыкі і права. Тэма іх можа быць такой: «Савецкая Канстытуцыя і маральны кодэкс будаўніка камунізму — асноўныя законы нашага жыцця».